

Stratifikace současné češtiny^[*]

Marie Krčmová

Stratifikace novodobé češtiny je předmětem vědeckého zájmu již po desetiletí. Model, který tu postupně vznikl (Havránek 1932; diskuse o obecné a hovorové češtině na stránkách SaS, 1962-3; Jedlička 1974, zejména však Utěšený 1980, Chloupek 1986 a 2003), se u jednotlivých autorů na obecné rovině shoduje v tom, že počítá se stejnými základními složkami jazykové situace, s jazykem spisovným, s interdialekty a dialekty (tradičními teritoriálními dialekty). Není však už shoda v začlenění ostatních útvarů (variet) národního jazyka, strukturálních i nestrukturních, do tohoto modelu, zejména v začlenění obecné češtiny a eventuálně i běžné mluvy a v chápání hranice mezi češtinou spisovnou a tím, čemu se říká "čeština hovorová". Rozdílné je také chápání jednotlivých útvarů, tj. pod stejným označením se nemusejí skrývat totožné pojmy, a není úplná shoda ve vymezení okruhů komunikace, pro něž se ten který útvar pokládá za dominantní. Zčásti vznikají problémy i tím, že samy termíny je velmi obtížné definovat a autoři kratších studií ani o definici neusilují, předpokládajíce, že náplň termínu je všeobecně přijata. Rozdíly v pojetí pak vyplývají jak z míry zobecnění, pro niž se autor rozhoduje, tak z cíle, který svým modelem sleduje, a konečně i ze stavu poznání toho, jak fungovaly jednotlivé útvary v minulých desetiletích a jak se jejich postavení mění v současnosti. Model stratifikace českého národního jazyka, který byl vytvořen, je totiž - jako každý model - jen zobrazením určitého reálného stavu fungování jazyka, který se v konkrétních komunikačních situacích může jevit jinak.

Současná čeština jako národní jazyk Čechů je souborem nejrůznějších forem existence češtiny, rozrůzněným funkčně, sociálně, teritoriálně, rozdílně využívaným v různých typech komunikačních situací. Má tedy češtině podobně jako jiné národní jazyky množství variet, specifickým české lingvistiky je snad jen to, že si jejich existenci uvědomuje a věnuje jim soustavnou pozornost, především v návaznosti na teorii spisovného jazyka a řešení problému spisovnosti jednotlivých výrazových prostředků na úrovni teoretické i praktické (Nebeská 1996). Při analýze tohoto souboru variet se tradičně uplatňuje hledisko lingvistické, totiž odlišení relativně stabilizovaných útvarů, pro něž lze najít markanty na úrovni langue - vlastní strukturu (útvary strukturální),

zbyvajících variet se pak označují jako poloútvary (útvary nestrukturní). Není naším cílem vyjmenovávat typické rysy jednotlivých útvarů, zastavíme se u věcí obecnějších.

Vlastní strukturu nacházíme u spisovného jazyka, kde je bohatě a v různých časových úsecích popisována, a také kodifikována. Vymezení tohoto útvaru v rámci stratifikace národního jazyka je zdánlivě jednoznačné, ale opravdu jen zdánlivě: jasné je jádro spisovného jazyka, tedy jevy zachycené kodifikací, ale hranice směrem k jazyku užívanému v mluvených projevech celospolečenského zaměření je vágní (Hoffmannová a Müllerová 1997; Čermák a Sgall 1997 aj.). Úvahy o tom, co je již, nekodifikováno, součástí normy, se sice týkají jednotlivých prvků, nejde však o věci okrajové (jde např. tvary prezentu sloves 3. a 4. třídy, zakončení instrumentálu plurálu všech deklinací, existence jmenné a smíšené deklinace adjektiv, osud opisného pasiva, minulého kondicionálu, postavení přechodkínu - atd.; vědomě tu uvádíme příklady nejen již kodifikací řešené v rámci spisovné vrstvy hovorové, ale i jevy na hranici spisovnosti). Už ve vztahu ke spisovnému jazyku tedy platí, že v modelech stratifikace jazyka může být spisovnost chápána širěji i úžeji. V užším pohledu se pak jevy na hranici spisovnosti zahrnují do "hovorové češtiny", která je, jak ukázal už Bělič (1962), variabilní. Její obtížná lingvistická uchopitelnost ještě vzrostla posuny v kodifikaci. Proto se objevily nikoli okrajové názory, že bude vhodnější se tohoto označení zcela vzdát (např. Daneš ve sborníku Spisovnost a nespisovnost dnes, 1996).

Poměrně lépe je možno vymežit jako útvar dialekt. Přesnější je však mluvit o dialekttech, protože na této úrovni existuje množství samostatných jazykových struktur koexistujících na území národního jazyka ve stejné časové rovině. Určit jejich počet je nemožné, protože těžko můžeme říci, kde skutečně začíná jeden dialekt a končí druhý. O nářečních hranicích se musí v dialektologii mluvit (a jazykovězeměpisné práce přesvědčivě ukazují jednotlivé izoglosy, srov. Český jazykový atlas I-IV), ale jen díky lingvistické tradici 19. a 20. století se pokládá za nosné rozlišení podle hláskového vývoje. Jsou však opravdu hláskové změny a jejich výsledek podstatné pro určení určité podoby národního jazyka jako variet? A jak se do toho promítne nový vývoj, vývoj integrační? - Na to ovšem těžko najdeme v synchronním pohledu (nedostatek autentických záznamů skutečně spontánní řeči jiný pohled nemožný), navíc v době mizení dialektů a celkových změn komunikačních příležitostí jednotlivce i celých společenských skupin, odpověď. Dialekty však prokazatelně koexistují v daném čase a prostoru, jsou uživateli jako samostatné a rozlišené vnímány, takže proti jednomu (vnitřně diferencovanému) spisovnému jazyku tu stojí mnohost; tradiční zobrazení stratifikace národního jazyka v podobě trojúhelníka to dobře vystihuje.

V obou základních útvarech národního jazyka (spisovný jazyk a dialekty) je struktura na základě poznání normy zachytitelná a popsitelná; při popisu však upíráme v případě dialektů pozornost spíše jevy odlišné od spisovného jazyka, respektivě jevy vzniklé samostatným vývojem staršího stavu češtiny, nikoli na struktury jako celek. A navíc, odlišnosti jsou poměrně dobře zachytitelné pro nejnižší jazykové roviny foneticko-fonologickou a morfológickou, ale ne už pro syntax (lze zachytit jen jednotlivosti) a

[*] To be published in Walbrzych, Poland. Reproduced with permission. [Editor's note]

stavbu textu (rozdíly vyplývají z typu komunikačních situací, nikoli z jazykového útvaru samého).

Pokud jde o lexikum, je to už jiné: struktura slovní zásoby je těžko uchopitelná a při charakteristice jednotlivých jazykových útvarů se proto operuje s předvedením specifických lexémů: nemůže se přitom brát v úvahu, že vyjadřovací potřeby pokrývané spisovným jazykem na jedné a tradičním nářečím na druhé straně jsou nesrovnatelné a mnohá specifika nářečí jsou pouhou speciální terminologií odpovídající způsobu života nositelů nářečí (tzv. etnografismy) nebo výrazy, které nepřijaly výkladové slovníky (spisovné) češtiny prostě proto, že nebyly doloženy v zdrojích excerptce, v krásné literatuře (pro Příruční slovník češtiny) nebo šířejí ve veřejných textech (pro výkladové slovníky novější). Je tedy pojem "strukturní útvar" omezen na existenci určitých specifík hláskosloví a tvarosloví, což ani zdaleka není jazyk celý.

Mezistupněm mezi dialekty a spisovným jazykem jsou interdialekty - nespisovné útvary typické pro větší regiony, vznikající nivelizací nářečních rozdílů; jedním z nich je svým původem i obecná čeština. Z hlediska inventáře jazykových prostředků je pro interdialekty (včetně interdialektické obecné češtiny) typický ústup výrazových prostředků lokálně velmi omezených. Předpokládá se u nich existence normy a jsou pokládány za útvary, tedy formy existence národního jazyka s vlastní strukturou, její popis je však krajně nesnadný, takže se (kromě obecné češtiny, jejíž norma je poměrně stabilizovaná) mluví jen o interdialektických tendencích. Podobně jako u nářečí je možno u interdialektu počítat s poznáním struktury jen u nižších jazykových rovin, ve vyšších je situace dokonce složitější než u dialektu, protože interdialekt se využívá i v komunikaci nadlokální a, jak dále připomeneme, i v komunikaci nikoli přísně soukromé.

Do soustavy útvarů národního jazyka je nutno přiřadit i obecnou češtinu. Jinde jsme ukázali na to, že termín má různou náplň podle doby užití, autora i podle toho, ke které jazykové rovině je vztažen (Krčmová 2000a). V souvislosti s ní skutečně platí to, co jsme naznačili v úvodu - že totiž zdánlivě přehledný model stratifikace je ve skutečnosti nepřesný, protože autoři nemusejí chápat užití termínů stejně. V lingvistickém smyslu je "obecná čeština" nespisovným útvarem buď interdialektické povahy, tedy stojícím na roveň málo stabilizovaným interdialektům středomoravskému, východomoravskému apod., nebo nespisovným útvarem s širší platností, který stojí v blízkosti spisovného jazyka, na jehož normu má prokazatelný vliv. "Čeština" v tomto druhém případě nevymezuje normu ve vztahu k teritorii Čech (na rozdíl od prvního, užšího významu, a na rozdíl od termínu "česká nářečí", která jsou domovem v české kotlině a liší se od nářečí Moravy nebo Slezska), ale ve vztahu k češtině jako národnímu jazyku Čechů, Moravanů i (českých) Slezanů. Slosloví má však různý význam také podle toho, ke které jazykové rovině se při jejím popisu vztahuje.

Na úrovni syntaxe výpovědi a textu je označení "obecné" užíváno málo, vhodnější je mluvit o rysech mluvenosti a spontánnosti komunikace, i když příklady, jež se uvádějí, velmi často nesou hláskovoslovné, tvaroslovné nebo lexikální rysy obecně české. Ve slovní zásobě mají ve výkladových slovnících atribut "obecně české/obecné" výrazy, které jsou

užívány v běžné komunikaci na (v podstatě) celém území, ale nebyly pojaty do kodifikace (např. výrazy emotivní nebo vzniklé ve slanzích) nebo z ní byly vytlačeny (např. staré výrazy německého původu), někdy též profesní neologismy. Toto označení se v jednotlivých slovnících mění, výrazy dříve obecné jsou dnes už mnohdy neutrálně spisovné.

Vlastní rysy obecné češtiny jsou (v jistém zobecnění) jednoznačné v rovině foneticko-fonologické a tvaroslovné. Takových rysů zdánlivě ubývá, tak jak se postupně hranice spisovného jazyka rozvolňují a jeho kodifikace se zbavuje archaických rysů (srov. např. Sgall a Hronek 1999). Je tedy i tu lingvistické měřítko podobné jako u dialektů zřetelné jen na rovinách nižších, a nadto se vyvíjí.

Úskalím vymezení útvarů je i skutečnost, že meze spisovnosti jsou dány preskripcí opřenou o ne zcela jasně vymezená a dobově proměnlivá "kritéria spisovnosti", zatímco živé jazykové dění, typické i pro dialekty, se řídí normou utvářející se v řečových projevech omezeného komunikačního společenství, komunikujícího však bez vnějších jazykově normujících zásahů. Tento aspekt je významný zvláště pro hledání hranic mezi spisovnou a obecnou češtinou, a také mezi spisovným jazykem a jednotlivými interdialekty. Je nasnadě, že pokud je sama kodifikace spisovného jazyka opřena v podstatě o úzus Čech, jsou markanty moravských interdialektů bez ohledu na jejich neustálenost, která umožňuje mluvit jen o určitých interdialektických tendencích, stále nápadné a o vlivu těchto interdialektů na normu spisovného jazyka je těžko mluvit.

Na lingvistických faktorech založená stratifikace národního jazyka zůstává však bez ohledu na její slabé stránky základem všech představ o stratifikaci češtiny.

Mimo takto představenou stratifikaci stojí většinou běžná mluva, podoba národního jazyka užívaná v běžné denní komunikaci. Pokud jde o výčet jejích prvků, může být buď totožná s některým z existujících útvarů: obvyklá je dnes v tomto užití obecná čeština, ev. některý interdialekt, v dřívějších dobách i dialekt, nebo směs prvků útvarů různých. Běžná mluva je regionálně proměnlivá, a nedokážeme ji popsat jako normu ve smyslu výčtu některých typických rysů; je vymežitelná jen negativně, upozorněním na to, co do normy nepatří. Nedomníváme se však, že by negativní vymezení normy bylo na závadu přijetí běžné mluvy (označované též jako "běžně mluvený jazyk", v případě běžné mluvy měst "městská mluva") jako variety národního jazyka (Krčmová 1997). Do pěkného trojúhelníkového obrázku se nám ji však nedaří zakreslit.

Obtížně je možno do dané lingvisticky podložené stratifikace začlenit slangy a argoty, pro něž se tradičně nachází specifikum v oblasti pojmenování: mlčky se předpokládá, že nositel slangu (a argotu) jinak, tj. v ostatních jazykových rovinách užívá některého útvaru strukturního, ale už se zapomíná na existenci celkových vyjadřovacích norem sociální skupiny, které mohou být založeny také na kombinaci prvků a blíží se lingvisticky těžko uchopitelné "běžně mluvě", nebo na jazyku cizím (středověké argoty). Právě prostřednictvím jazykových norem živě komunikující sociální skupiny, která není nutně vázána na jeden region, prostupují lexikální inovace až do zájmové neoficiální komunikace celospolečenské a odtud pronikají do živé normy jazyka spisovného. Stojí

pak tyto podoby národního jazyka ve vztahu k jazyku spisovnému na podobném stupni jako obecná čeština.

Vedle strukturního hlediska by bylo možné pro stratifikaci volit hledisko sociolingvistické, tj. odlišit soubory vyjadřovacích prostředků (potenciálně) celonárodní od souborů výrazových prostředků omezených na určitou skupinu. Šlo by tu o staré odlišení spisovného jazyka jako jazyka soužícího (diferencovaně) celé společnosti od dialektů, které se utvářejí a přirozenou cestou předávají vždy jen v určité skupině vymezené teritoriálně (dialekt v užším slova smyslu, tradiční teritoriální dialekt) nebo sociálně (slang, ev. argot; sociální vymezení patří však i dialektu, který je ve své tradiční podobě jazykem venkova). Ani toto vymezení není bez problémů - bylo jistě vhodné v minulosti (Kellner 1954), kdy byla ještě společenská mobilita poměrně malá, nevyhovuje však v současnosti, protože vymezení "skupinové" mluvy se rychle mění díky společenským a teritoriálním přesunům.

Na uvedeném rozčlenění je slabým místem postavení obecné češtiny, přesněji řečeno nepřesnost tohoto sousloví v odborné literatuře. Ze sociolingvistického hlediska se totiž obecnou češtinou rozumí několik věcí:

Nejstarší terminologické užití (Havránek, 1924) odpovídá významu interdialekt vzniklý nivelizací nářečí Čech, který je staven na stejnou úroveň jako interdialekty jiných oblastí. Tato obecná čeština je místně variabilní a sociálně příznaková. Dodnes plní funkci jazyka běžné denní komunikace na území Čech. Tento význam se dodnes podržuje, užívají jej zejména dialektologové a autoři, kteří vycházejí při popisu jazyka běžné komunikace od nejnižších vrstev stratifikovaného národního jazyka. Její variabilitu ukázala např. publikace Daneš a kol., 1997, a také Český jazykový atlas tam, kde zaznamenává mluvu měst.

Sousloví obecná čeština však má i význam "lokálně a sociálně málo příznaková čeština s poměrně jednotnou normou", sice nekodifikovaná, ale plnící některé komunikační funkce očekávané dříve od mluvené podoby jazyka spisovného (viz dále). Tento význam sousloví se ustaluje od 60. let; promítla se do něj změna způsobu komunikace ve společnosti i obrat lingvistických zkoumání k spontánně mluvené řeči měst. Toto pojetí dominuje v zahraniční bohemistice.

V krásné literatuře a v některých žánrech publicistiky, především mluvené, se obecná čeština využívá ve shodě a autorským záměrem: ve starší době literární postavu místně i sociálně zařazuje, od 60. let se však užívá, nejprve v překladech, jako způsob stylizace spontánního projevu bez lokálního a sociálního omezení. Díky tomu se utváří i její stabilizovaná podoba psaná. Tato obecná čeština integruje i mnoho lexémů původně slangových.

Zhodnotíme-li dosavadní stratifikaci českého národního jazyka ze sociolingvistického hlediska, můžeme najít jistou vazbu mezi komunikací spisovným jazykem, jež je nepochybně celospolečenská, komunikací obecnou češtinou, která je málo příznaková, a ostatními složkami národního jazyka, které sociální (a regionální) specifiky mají. Z toho hlediska je vhodné operovat pojmem prestižnosti útvaru: prestižní

je nepochybně spisovný jazyk užívaný v textech oficiální povahy, jistou prestiž má i obecná čeština, a to především v celospolečenských mluvených projevech s vysokou kontaktovostí. Nejnižší prestiž mají naopak teritoriální dialekty, poměrně stabilizované tradicí a užívané živelně pro běžnou denní komunikaci, spontánně ale už jen příslušníky nejstarší generace; mladší generace užívá dialektu jen v některých situacích, zejména jako jazyka spojujícího s regionem, ale i jako jazyka svým způsobem komického. V této funkci se objevuje i v textech publicistických (Krčmová 2000b). To je dokladem, že se úcta k dialektu, před sto lety výrazná, vytratila.

Pro stratifikaci současné češtiny se konečně ukazuje jako podstatné také odlišení na základě obvyklého způsobu realizace; zdánlivě jde o pouhý rozdíl substance, ve skutečnosti však o zásadní rozdíl jazykové stavby i možností její stabilizace. Nacházíme tu pak útvary jen psané (v podstatě knižní podoba spisovné češtiny, kterou lze ve zvukové realizaci nanejvýše předčítat), primárně psané (neutrální spisovný jazyk), mluvené i psané (vrstva spisovné češtiny užívaná ve veřejných mluvených projevech, ev. v komunikátech prostředělovacích), primárně mluvené a sekundárně v některých typech veřejné komunikace i psané (neinterdialektická obecná čeština) a útvary mluvené, jež jsou psány jen příležitostně v soukromé komunikaci nebo s výrazným poetizačním záměrem (útvary ostatní; tradičně tu byla silná poetizační funkce tradičních nářečí, dnes se rozšiřuje na jakékoli výrazně nespisovné variety češtiny). Toto odlišení výborně vyhovuje, sledujeme-li cestu, již se dostávají do prestižního útvaru češtiny inovace: rodí se v mluvené komunikaci neveřejné, přijímá je některá sociální skupina, od ní se šíří nebo, produkuje-li sama texty veřejnější povahy, přímo proniká do celospolečenské komunikace a odtud může vstoupit i do spisovné normy.

Ve starších dobách byla v tom situace méně složitá: celospolečenskou platnost měly projevy psané, neboť i ty nejveřejnější z mluvených musely probíhat za kontaktu mluvčího s posluchači (projevy řečnické; na skutečnou podobu češtiny v nich však můžeme usuzovat jen z psaných podob proslovů). Od 20. let 20. století je tu sice rozhlas, ale ještě v polovině století se předpokládá, že v něm vystupují jen lidé vyššího společenského a kulturního postavení, kteří si své promluvy připravovali a nezřídka je i četli. Kontaktovost, iluze bezprostřední komunikace s divákem je až doménou televize, a hlavně posledních let, kdy po pádu cenzury a autocenzury narůstá potřeba iluzivní bezprostřednosti v médiích: tomu vyhovuje lokálně méně příznaková nespisovná podoba národního jazyka lépe než úzce vymezený spisovný jazyk, obecná čeština se tak dostává do funkce jazyka veřejné komunikace tak výrazně, že se zejména u pražských lingvistů uvažuje o její pozici "druhého standardu", jakési mluvené řeči spisovné (zejména P. Sgall, F. Čermák); to nedopovídá současné jazykové situaci moravské a slezské (Bogoczová a kol., 2000). Užití obecné češtiny ve veřejné komunikaci tak nemusí znamenat neznalost spisovného jazyka, ale jen "nechtění" se záměrem původně charakterizačním a poetizačním, který však zobecněl a u některých autorů i zplaněl do pouhé pózy. Tou se ale už výhoda vyplývající z možnosti užívat bohatě stratifikovaného českého jazyka vytrácí.

Jednotlivé složky národního jazyka se liší i rychlostí vývoje své normy. Za poměrně stabilizovanou se pokládala norma tradičního dialektu (Chloupek 1970), ale to mohlo platit jev v dřívějších dobách a při malé mobilitě obyvatelstva. Ve skutečnosti je to dnes právě dialekt, který se rychle mění a přerůstá v interdialekt, který již v mnoha případech stabilizovanou normu nemá a je těžko odhadnout, zda ji někdy vytvoří. V slanzích je zase značný rozdíl podle charakteru skupiny, jež slangu užívá - skupiny stále s mezigeneračními vazbami (především profesní skupiny, ale i některé zájmové) vytvářely a vytvářejí jistou poměrně stabilní terminologii, zatímco skupiny jednogenerační, typické zejména pro pubescenty a adolescenty, mají tendenci k velké obměně lexika, které slouží nejen věcné komunikaci, ale (a mnohdy především) posilování vnitroskupinových vazeb (Krčmová 1995). Spisovný jazyk je pak ve své normě v trvalém pohybu, kodifikace však nastává ve skocích a jí se velmi výrazně uzpůsobuje psaný projev, zejména veřejný: zdánlivě je tedy spisovný jazyk pevný, napjetí je ukryto pod povrchem a ukazují ho více veřejné mluvené. Zajímavá je stabilita neinterdialektické obecné češtiny: má, jak už ukázala přesvědčivě publikace *Čeština bez příkras* (Sgall a Hronek 1992), normu poměrně stabilizovanou, i když vyvíjejících se podle potřeb komunikace. Relativní stabilita její normy umožňuje její využití i mluvčími a pisateli, pro něž není přirozeně osvojenou řečí mateřskou (standard stylizace obecné češtiny v dialozích krásné literatury nebo v některých mediálních vystoupeních), vývoj regulovaný předpisy kodifikace ani ustáleným obrazem psaných textů jí však umožňuje rychle reagovat na proměny potřeb komunikantů. A že si těchto změn všímáme především v oblasti lexika je dáno jen tím, že hranice kodifikace je v lexiku naprosto vágní, takže odmítnout nové slovo nebo slovní význam je těžko možné; u tvarů se to zatím daří, protože kodifikace pravopisu a tvarosloví je dobře procvičena a stabilizována a uživatel, podpořen spellingem, umí poznat, co je nebo není dobře. Ale je to "dobře" opravdu argumentem v stále se rozšiřujícím okruhu veřejné komunikace?

LITERATURA:

- BĚLIČ, J. (1962) Vznik hovorové češtiny a její poměr k češtině spisovné. In: *Čs. přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě*. Praha: 1958, s. 57-71.
- BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*. SPN: Praha, 1972.
- BOGOCZOVÁ, I. a kol. *Tváře češtiny*. Ostrava: OU, 2000.
- ČERMÁK, F. Obecná a spisovná čeština: Poměr, funkce, a metodologie. In: *Spisovnost a nespisovnost dnes*. ŠRÁMEK, R. (ed.). Brno: MU, 1996, s. 14-18.
- ČERMÁK, F., SGALL, P. *Výzkum mluvené češtiny: jeho situace a potřeby*. 1997, SaS 58, s. 15-25.
- Český jazykový atlas* 1-4. Praha 1992, 1995, 1997, 2002, 5. díl v tisku (ved. red. J. Balhar a P. Jančák).

- DANEŠ, F. a kol. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, 1997.
- DANEŠ, F. Preskripcce, aneb „nechte svůj jazyk na pokoji“? In: *Jazyk a jeho užívání. Sborník k životnímu jubileu profesora Oldřicha Uličného*. NEBESKÁ, I., MACUROVÁ, A. (eds.). Praha: FF UK, 1996, s. 166-174.
- DAVIDOVÁ, D. Komunikační situace a adekvátnost komunikačního kódu. In: *Linguistica 2*, Ostrava: 1990, s. 27-57.
- DAVIDOVÁ, D. a kol. *Mluvená čeština na Moravě*. Ostrava: OU, 1997.
- HAVRÁNEK, B. Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In HAVRÁNEK, B., WEINGART, M. (Eds.) *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: 1932, s. 14-84.
- HAVRÁNEK, B. *Na závěr dvouleté diskuse o obecné a hovorové češtině*. SaS 24, 1963, s. 254-262.
- HRONEK, J., SGALL, P. (1999) *O sblížení spisovné a obecné češtiny*. NŘ 82, s.184-192.
- CHLOUPEK, J. (1970) *Aspekty dialektu*. Brno.
- CHLOUPEK, J. (1986) *Dichotomie spisovnosti a nespisovnosti*. UJEP: Brno. Zvl. kap. 1, 2 (s. 13-34).
- CHLOUPEK, J. (1998) *Komunikační oblast prostěsdělovací*. In: *Jazyk a kultura vyjadřování*. KARLÍK, P., KRČMOVÁ, M. (eds.). FF MU: Brno, s. 43-48.
- CHLOUPEK, J. (2003) *Diferenciace a stratifikace národního jazyka*. In ČECHOVÁ, M., aj. *Současná česká stylistika*. ISV: Praha, s. 45-58.
- Chloupek, J., Nekvapil, J. (Eds.) (1986) *Reader in Czech Sociolinguistics*. Academia: Praha.
- JAKLOVÁ, A. (1999) *Budeme argot nově definovat?* SaS 60, s. 293-300.
- JANČÁKOVÁ, J., KOMÁREK, M., ULIČNÝ, O. (Eds.): *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha 1995, s. 253-257.
- JEDLIČKA, A.: *Problematika variantnosti normy spisovného jazyka*. SaS 38, 1977, s. 35-42.
- KARLÍK, P., NEKULA, M., PLESKALOVÁ, J. (Eds.) (2002) *Encyklopedický slovník češtiny*. NLN : Praha, zejm. hesla Jazyk národní (J. Chloupek a M. Krčmová), Čeština spisovná (I. Nebeská), Čeština obecná (M. Krčmová), Interdialekt (S. Kloferová), Dialekt (S. Kloferová), Slang (Jar. Hubáček).
- KELLNER, A. (1954) *Úvod do dialektologie*. Brno.
- KRČMOVÁ, M. (1994) Ke kořenům vytváření komunikačních kompetencí. In Gajda, S., a Nocoň, J. (Eds.) *Kształcenie porozumiewania się*. UO: Opole, s. 29-35.
- KRČMOVÁ, M. (1995) Slang - též z hlediska sociolingvistického. In: DAMBORSKÝ, J., FURDAL, A., Piasecki, Z. (Eds.): *Studia Slawistyczne Opolsko-Ostrawskie*, Studia Slavica 2. Uniwersytet Opolski: Opole, s. 33-38.
- KRČMOVÁ, M. (1997) *Současná běžná mluva v českých zemích*. In DANĚŠ, F., aj. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Academia: Praha, s. 160-172.
- KRČMOVÁ, M. (2000a) *Termín „obecná čeština“ a různost jeho chápání*. In HLADKÁ, Z., KARLÍK, P. (Eds.) *Čeština – universalie a specifika 2*. Brno: MU, s. 63-78.

- KRČMOVÁ, M. (2000b) Dialekt jako exponent stylových hodnot komunikátu. In: *Stylistyka IX. Česká stylistika*. GAJDA, S. (ed.). Opole: 2000, s. 189-199.
- MÜLLEROVÁ, O., HOFFMANNOVÁ, J. (1997) *Čeština spisovná, hovorová, obecná ... a hlavně mluvená (v současné komunikaci a v současném výzkumu)*. SaS, roč. 58, s. 42-54.
- NEBESKÁ, I. (1996) *Jazyk - norma - spisovnost*. UK: Praha.
- NEŠČIMENKO, G. P. *Etničeskij jazyk*. München: 1999.
- Rusínová, Z. (2000) Jak je to s obecností obecné češtiny. In HLADKÁ, Z., Karlík, P. (Eds.). *Čeština – universalia a specifika 2*, Brno: MU, s. 79-84.
- SGALL, P., HRONEK, J. (1992) *Čeština bez příkras*. H+H: Praha.
- SGALL, P., HRONEK, J. (1999) *Sbližování spisovné a obecné češtiny*. NŘ 82, s. 184-191.
- ŠAUR, V. Opravdu umírají nářečí? In HLADKÁ, Z., Karlík, P. (Eds.) *Čeština – universalia a specifika 3*. Brno: MU, 2001, s. 343-347.
- TROST, P. (1976) *Střídání kódů*. SaS 37, s. 1-3.
- ULIČNÝ, O. K teorii mluveného jazyka. In Davidová, D. (Ed.) *K diferenciaci současného mluveného jazyka*. Ostrava: OU, 1995, s. 19-25.
- UTĚŠENÝ, S. *K rozrůznění českého národního jazyka*. 1980, SaS 41, s. 7-16.